

ИСТОРИОГРАФИЈА

Проф. др Михаило ВОЈВОДИЋ*

ПОВОДОМ ПОЈАВЉИВАЊА СРПСКОГ ИЗДАЊА КЊИГЕ "ФРАНЦ ЈОЗЕФ" АУТОРА ЖАН ПОЛ БЛЕДА

(Ж. П. БЛЕД, "ФРАНЦ ЈОЗЕФ", Београд-Бањалука 1998)

Жан Пол Блед је истакнути француски научник, професор на Сорбони и на Универзитету у Стразбуру, историчар, германиста који се углавном бави историјом новијег времена. У својој плодној каријери истраживања и писања о темама из прошлости посветио се највише средњој Европи, немачкој историји, или још прецизније, појединим питањима из историје Аустрије, пре свега њеног друштва, и то горњих слојева, појединих истакнутих личности, идеја последица политичких збивања итд. Чини се, међутим, да је он захваљујући таквом студиозном приступу био доста рано спреман да уђе у један много значајнији подухват, а то је да изнесе пред читаоце целину историје Хабзбуршке монархије новијег времена. И то је храбро учинио посредством личности аустријског владара Франца Јозефа, односно његове биографије од рођења па до смрти, што му је дало прилику да се креће у једном дугом временском простору а да се по ширини ухвати у коштац са бескрајно много разноврсних тема.

Књига "Франц Јозеф" која се први пут појавила у француском издању 1987. године, према томе, није обична биографија. Ж. П. Блед није само строги и прецизни биограф последњег великог хабзбуршког владара, није творац есеја о њему нити романсиране биографије, него писац историје Аустрије, односно Аустро-Угарске XIX и почетка XX века све до њене пропасти, тумач њене сложене проблематике, унутрашње и спољне политике, друштвених односа, цивилизацијских промена, улоге појединих личности. Он је аутор који је пред читаоце изнео све оно што је значајно у тадашњој историји Хабзбуршке монархије и са мноштвом појединости али које не само да нису угушиле односно прекриле главне токове збивања, него су дале такву аутентичност слици о тој прошлости да ће понекад и сам читалац бити збуњен, изненађен, што се нашао у

---

* Аутор је редовни професор на Филозофском факултету у Београду.

улози да може да завири и у интимну драму појединаца, посебно оних на двору и око њега. Дакле Франц Јозеф је везивно ткиво за читав низ догађаја, збивања, промена које су задесиле Хабзбуршку монархију новијег времена а која је Ж. П. Блед вешто склопио у једну целину.

Феномен Хабзбуршке монархије био је, међутим, тесно повезан са нашом новијом историјом. И о томе се доста зна. Судови о њој одавно су изречени и у нашој науци и публицистици. У читавом процесу ослобађања и уједињења српског народа суседна Хабзбуршка монархија била је онај чинилац који је негативно оцењиван у нашим историографским тумачењима балканске политичке историје. Уосталом, разни видови сукоба, укључујући и онај који је довео до крвавог расплета 1914. године, о томе речито сведоче и довољно инспиришу. Овом књигом Ж. П. Бледа наш читалац ће се, међутим, сусрести и са неким тумачењима која о новијој историји, пре свега Србије, отварају места и за другачије представе, различите од оних које смо ми створили. То и није велика новост бар за наше стручњаке који се баве новијом историјом, јер у европској историографији има доста критичких оцена о држању Србије, њеној улози у, како се говорило, ремећењу односа који би се, да су ишли природним током ствари, можда другачије разрешили а не ратом. С тим у вези је и једна од оцена да је Аустро-Угарска својим унутрашњим променама, па и својим држањем на спољном плану, нарочито последњих деценија, могла боље гарантовати складан развој односа међу народима и државама него што би се то учинило њеним нестанком. Без обзира на то да ли су такве оцене тенденциозне, да ли су субјективне, настале из предубеђења, да ли су резултат истинског веровања, да ли су злонамерне или су плод добро и пажљиво простудираних извора, чињеница је да се могу срести у озбиљним научним радовима. Неке од оваквих оцена, алузија и мишљења срешће се и у овој књизи. И то је добро. Наша читалачка публика, поготову стручна, али и онај њен широки део, треба да се суочи са таквим тумачењима која нису баш у малом броју страних историографских дела присутна, која могу да натерају на размишљање, али и да подстакну да се појаве и нова мишљења у домаћој историографији, не у циљу ревизије досадашњих оцена него да се можда још убедљивије оповргавају поједине негативне представе о месту и улози Србије на Балкану у предвечерје Првог светског рата. Према томе, несумњиво је корисно да се што више сазна о неким мишљењима другачијим од оних која су махом заступљена у домаћој историографији, и о аргументима за то, на шта се може наићи и у овој књизи. На нека од тих мишљења ја ћу овде само скренути пажњу без изрицања вредносних судова, а што је и разумљиво јер је реч о првим утисцима о једном новом делу.

Дакле, у овој надасве богатој књизи, пре свега по разноврсним подацима, лепо распоређеним, дискретно објашњаваним и тумаченим, језички лепо уобличеним, стилски дотераним, што текст чини лаганим и пријатним за читање, у центру пажње је Франц Јозеф, аустријски цар. Аутор га је складно довео у везу и са многим збивањима у којима су на сцени и друге личности, политичари и војници, и са друштвеним променама, и са ратним поприштима, тако да читалац неосетно пролази кроз

историју земље као да није у питању биографија њене прве личности. Посебно се то односи на две области за које аутор тврди да су биле од почетка па до краја под контролом владара: спољна политика и одбрана земље. Из тога произлази следеће: говорити о спољној политици Хабзбуршке монархије, пре свега од 1848. године па скоро до краја Првог светског рата, значи наћи се управо у средишту теме која је у наслову ове књиге: *Франц Јозеф*.

Полазећи од те оцене разумљиво је, стога, што је Ж. П. Блед веома значајно место дао спољној политици. Било да се ради о личним сусретима или односима Франца Јозефа, или личностима његових саветника, члановима фамилије, угледним представницима земље, председницима владе или официрима, или пак да је у питању статус државе у оквиру немачке конфедерације, или нешто треће, свуда је присутна спољно-политичка компонента. Пада, међутим, у очи да је балкански правац те политике у књизи добио несразмерно мање простора него што би се то очекивало, с обзиром на то да се ради о земљи која се тада простирала и на делу Балкана. Међународни положај те државе у оквиру немачког простора, затим њени односи са Западом, многа разна питања али и она далеко од Балакан, која су представљала опасност за избијање кризе, затим њена ратовања у вези са поседима у Италији и контакти владара у вези са тим - као да су испунили највећи део простора везаног за спољнополитичке теме. Чини се да су балканска политика и Источно питање а које је као што знамо најуже везано за балкански простор дошли у други план. У суштини, право аутора је, у овом случају Ж. П. Бледа, који је иначе располагао огромним материјалом, да има своје виђење целине политике једне земље и њених одговорних људи или да прави избор појединих њених аспеката.

Аустријску балканску политику у годинама пре ступања на престо Франца Јозефа, значи у годинама и деценијама пре бурне 1848. године, Ж. П. Блед је оценио једном реченицом која не оставља много дилеме: Монархија је била заинтересована за неизмењено стање на Балкану. С обзиром на то да од тридесетих година XIX века на Балкану и није било већих потреса, па ни у бурној 1848. години, могло се с правом узети да је тежиште аустријске политике било наглашеније ка другим правцима. Време Франца Јозефа почело је, међутим, у новој атмосфери која је створена у Европи, а у којој је било мање места за успешно спровођење начела Бечког конгреса о очувању мира и *statusa quo* у Европи. Ратови западних сила са Русијом и ратови за италијанско и немачко уједињење испунили су практично највећи део двадесетак првих година владавине Франца Јозефа. Из тог периода пажњу привлаче две оцене које је изнео Ж. П. Блед у књизи, а из којих би се могло закључити да је балкански простор добио прворазредни значај код Франца Јозефа и његових државника. На првом месту је оцена да су од времена Кримског рата 1853-1856. године Аустрија и Русија ушле у раздобље супарништва, које ће трајати све док оно није прерасло у оружано непријатељство 1914. године. Иако се, логично, може претпоставити да ће се то супарништво пре свега испољити на балканском правцу, Ж. П. Блед га више смешта у

оквиру тумачења руско-немачких односа. Друга оцена је, такође сасвим разумљива, да је после битке код Садове 1866. године у рату са Пруском Аустрија избачена из немачког савеза и да је главни правац њене политике постао балкански, где је требало да нађе компензацију за неуспехе на другим правцима. Међутим, Ж. П. Блед ће се у књизи балканском проблематиком аустријске политике односно њеног владара Франца Јозефа озбиљније позабавити тек у вези са источном кризом 1875-1878. године. Штавише, скоро овлаш ће прелетети и преко једног од стратега те политике Андрашија, министра спољних послова, више се занимајући његовим односима са царицом Елизабетом. Али, да не будем неправедан према аутору, споменуо је он, и, разуме се, био сасвим у праву, да се Андраши залагао за то да се земља припреми и за евентуално отварање Источног питања, распад турског царства и за формулисање својих спољнополитичких циљева.

Сложио бих се са Ж. П. Бледом да је криза 1875-1878. на Балкану представљала велики тријумф Франца Јозефа. Без иједног испалееног метка Аустро-Угарска је добила тада Босну и Херцеговину (право окупације). Занимљива је и његова индиректна оцена да је Франц Јозеф својом посетом Далмацији 1875. године можда подстакао становништво Босне и Херцеговине на устанак којим је криза, као што знамо, била и отворена. Такве оцене могу се срести и код неких наших историчара. На жалост, Ж. П. Блед је оставио без коментара речи Франца Јозефа да неће дозволити стварање независне државе од Босне и Херцеговине. С тим у вези кратко бих рекао следеће: пре се можда радило о аутономији која би Босни и Херцеговини дала издвојени статус у оквиру отоманског царства. На то је управо мислио Франц Јозеф. Неких идеја у том смислу било је почетком седамдесетих година међу аустријским политичарима. Такав предлог, то знамо, нудила је и Русија у оквиру Санстефанског уговора. Да је до остварења тог документа тада дошло, чини ми се да би то посве сигурно највише ишло у прилог Србије и српског народа у Босни и Херцеговини. Можда би и српско питање било другачије решено а историја народа на Балкану пошла сасвим другим током. Српско питање решило би се можда у оквиру Србије, а не у оквиру Југославије. Због тога има, покаткад, у нашој историографији, претераних осуда Санстефанског мировног уговора који је, као што знамо, поништен за рачун берлинског.

Време после Берлинског конгреса, и то у наредних десет година, Ж. П. Блед назива зенитом владавине Франца Јозефа, и то пре свега имајући у виду спољну политику. У то је посебно урачунао велики успех који је Аустро-Угарска тада забележила у својој балканској политици. То је време када је Аустро-Угарска била водећа сила на Балкану. Међу најважнијим разлозима за давање такве оцене је и тај што је и Србија у односу на Аустро-Угарску доспела у положај протектората и била онемогућена да игра улогу пијемонта Јужних Словена, као и то што су улога и утицај Русије били са Балкана скоро истиснути. Поставља се, међутим, питање: да ли је краљ Милан абдицирао у марту 1889. године само због тога што није закључио са Франц Јозефом "договор какав је желео" -

како то тврди аутор - а што се поклапа и са почетком слабљења утицаја Аустро-Угарске на Балкану, или је то учинио због нечег другог. Наша историографија сматра да је у питању нешто друго.

Балканској политици Аустро-Угарске Ж. П. Блед се поново више посвећује тек онда када пише о периоду после 1903. године. То је време када, по њему, јачају спољне опасности по Хабзбуршку монархију, и он их пре свега види у онима које долазе са Балкана. То му је управо и послужило да објасни и почетак краја Аустро-Угарске који је најављен пуцњевима у Сарајеву 1914. године. У том делу књиге он се нешто више бавио и улогом Србије, па је изнео и неке занимљиве оцене о њој и њеној политици, од којих бих неке сада и споменуо. По мишљењу Ж. П. Бледа, Србија је после 1903. године, када је дошло до промене династије, имала веће прохтеве на Балкану него што је била у стању да их сама оствари. С обзиром на то да је - како он каже - Србија после Мирцштега била од стране Русије препуштена у зону Аустро-Угарске зарад неутралности Беча у руско-јапанском спору (ово је иначе једна врло занимљива ауторова констатација), српски врх се окреће својој пијемонтској улози међу Јужним Словенима која, међутим, не налази подршку међу Словенцима, а само код дела Хрвата. Будући да, тада, јача напетост између Беча и Београда, Аустро-Угарска је, тврди Ж. П. Блед, управо због тога била принуђена да анексијом јаче веже за себе Босну и Херцеговину. Како из његовог тумачења произлази, Хабзбуршка монархија је ишла ка томе да окупи око себе Јужне Словене, реши целину њихових проблема и тако онемогући Србију да игра улогу за њих привлачног центра. То испада и као природни пут решавања проблема на Балкану, значи у оквиру заједнице народа Хабзбуршке монархије, а што истовремено представља залогом јачања њене одбране пред - како се изразио - експанзионистичким плановима Србије. Тако је Ж. П. Блед извео на чистину два супротстављена фактора на Балкану Хабзбуршку монархију и Србију. То је управо водило, по њему, објашњењу атентата у Сарајеву 1914. год.

Иницијатора тога сукоба, између две земље Ж. П. Блед је недвосмислено видео у Србији. Чинилац који је две земље томе веома примакао био је, може се закључити, балкански рат 1912. године. Ж. П. Блед чврсто стоји на становишту да је савез балканских држава био истовремено уперен и против Аустро-Угарске и против Турске. Као доказ највише му је послужио члан 3. Српско-бугарског споразума о савезу из марта 1912. године на који се позвао. Наше анализе, међутим, показују другачије. Занемарујући чињеницу да је Ж. П. Блед погрешно узео члан 3, јер се ради о члану 2, него узимајући у обзир пут како се до такве садржине уговора дошло, као и смисао саме садржине, види се да се радило о одбрамбеном савезу од Аустро-Угарске уколико би евентуално Србија била од ње нападнута у току рата са Турском. Зато је Србија и инсистирала да тај члан уђе у Споразум - истина, нешто другачије садржине, што Бугарска није лако прихватила па је зато био и нешто измењен. С обзиром на то да је Ж. П. Блед у Русији нашао инспиратора стварања балканског савеза и отварања балканског фронта, он је самим тим у српско-

руској коалицији видео и највећу опасност за Аустро-Угарску. То савезништво, по његовој оцени, дало је крила Србији и она почиње да организује подривачки рад на балканској територији Аустро-Угарске и ојачава сепаратистичке покрете Јужних Словена. Главног креатора сарајевске драме Ж. П. Блед види у Црној руци и у њеној посредној спрези са владајућим круговима Србије. На жалост, у књизи није дата анализа стања у Босни и Херцеговини у којој је бројно најјача популација српска, па зато није ни споменут Калајев режим па ни његове последице. Вероватно би се, да је то учињено, показало да тамошњи бунтовнички српски народ, који је од педесетих па све до седамдесетих година XIX века водио оружани покрет против Турске, није хтео да свој спас нађе у аустријској владавини. Због тога у књизи нема ни речи о младобосанској организацији, чија се аутохтоност и аутентичност не могу спорити, па ни њена иницијативност у извршењу атентата на аустријског престолонаследника. А до које мере је постојала спрега младобосанаца са Београдом и какве су биле све нијансе у њиховим односима - чини се да ни наша историографија још није рекла своју последњу реч.

Ако озбиљно узмемо у обзир речи Ж. П. Бледа да је после укидања турске власти на Балкану 1912-1913. године Аустро-Угарска постала следећа мета балканског национализма, онда је из тога логично закључити да се она морала бранити. С обзиром на то да је носилац антиаустријских планова била Србија, онда се - тако испада - та иста Србија морала сузбити и требало јој је одузети снагу. У томе је и била природа аустроугарског ултиматума из јула 1914. године. Тако се бар из књиге може закључити. Ово је истовремено и суштина тезе Ж. П. Бледа о томе како и зашто је отпочео велики рат 1914. године из кога ће проистећи једна нова Аустрија, и то не више она Аустрија Франца Јозефа. Разуме се, свако има право на своју интерпретацију или избор оних на основу којих ће судити. У овом случају, уколико би се хтело полемисати са судовима изнесеним у књизи, полемисало би се не само са мишљењем Ж. П. Бледа него и са немачким изворима и литературом које је он користио.